

Fri från kompromisser

Stenpriset 2018 tilldelas moderniseringen av Nationalmuseum, ett prestigeprojekt som har blivit en braksuccé. Naturmaterial som sten och trä har lagts till – och hantverket är i toppklass. – Vi har löst uppdraget utan kompromisser, säger arkitekt Erik Wikerstål.

TEXT **PETTER EKLUND**

Arkitekterna Josefin
Larsson och Erik Wikerstål.

Museets öppnande har mötts av enormt intresse och uppskattning. På golvet av kalksten från Borghamn träffar vi två glada stenpristagare: arkitekterna Josefin Larsson, Wingårdhs, och Erik Wikerstål, Wikerstål Arkitekter. Stenpriset 2018 får de båda kontoren för de invändiga stenarbetena, för helhetslösningarna med radikal anpassning till en fantastisk byggnad. Tillsammans har de haft ansvaret för att skapa ett högteknologiskt museum inuti en byggnad som var tekniskt nergången och vars livslängd som museum runnit ut.

– Det är en lycka för oss att det har blivit så väl mottaget av så många, säger Erik Wikerstål medan vi strosar runt, lite omtumlade av folklivet runt oss.

Även Josefin Larsson ser genuint lycklig ut.

– Det här är ett drömjobb och fantastiskt att ha fått göra det, säger hon.

Erik Wikerstål sammanfattar kort vad uppdraget gått ut på.

– Det har varit att återställa det största utställningsföremålet, byggnaden i sig. Museet är det väsentligaste föremålet, sedan kommer konsten in på byggnadens villkor.

Han fortsätter:

– Det är ett 160 år gammalt hus som har förändrats, lagt på sig och spacklats. Vi skulle rensa fram originalet, stoppa in ett modernt museum med klimat-, skal- och brandskydd, person-säkerhet och tillgänglighet inuti.

Det har varit mycket diplomati under resans gång. Och den har varit nödvändig, utan den hade museet tvingats flytta.

– Det mest värdefulla under hela tiden har just varit att ingen ville flytta, att museet skulle få stanna kvar i byggnaden som är skapad för museiverksamheten. Det drev igenom besluten om de ombyggnader som behövdes, trots att huset är ett byggnadsminnesmärke, säger Josefin.

Totalt har cirka 3 000 kvadrat ny ljusgrå och gråbrun Borghamnskalksten i olika bearbetningar – normalslipad, borstad, hyvlad – kommit på plats, på både väggar och golv.

– Det var underbart att rita mönsterläggningen här i Kyrksalens golv. Vi har tolkat originalritningarna och nu känns det tidstypiskt.

Kalkstenens olika kulörer och mönster har lagts så varierat som möjligt. Det var upp till stenläggarna att "lägga stenen på ett fint sätt". Wingårdh och Wikerstål föreskrev det som var viktigt när det gäller stenarbetena medan upphandlingen med leverantörerna sköttes av Skanska.

– Det har blivit oroligt bra. Det har varit stolta, engagerade stenarbetare i verksamhet här.

Nationalmuseums pånyttfödelse är en av decenniets största konsthändelser och har hyllats unisont i medierna. 3 000 fler konstverk än tidigare visas på dubbelt så stora publika ytor. Salar och rum har levt upp i en färgsättning som sätter konst och design i samtal med 1800-talets ursprungsplaner av den tyske arkitekten Friedrich August Stüler.

Olika färger har också valts till olika epoker. Byggnadens interiörer målades vita från 1920-talet och framåt, i den modernistiska tidens anda – den vita lådan – och fönster mörklades.

Salar togs i anspråk av konservatorer, kontor och lager. I den

sal som nu rymmer 1800-talskonst höjer sig lysande klargula väggar och pelare i carraramarmor som tidigare var inbyggda i trälådor har frilagts.

– Vi har öppnat 330 fönster och försett dem med all tänkbar intelligens, både inbrottsskydd och uv-skydd i inbyggd film, berättar Erik Wikerstål.

Känslan och kvalitetsnivån är internationell. Gamla trygga och lite dammiga Nationalmuseum som stängde för fem år sedan känns nu nyvaket, färgstarkt med en självsäker svanshållning som känns ovanlig här i landet. Upplevelsen är ett museum i "stora världen" av internationell klass.

Förr var det något högtidligt över att gå på museum, som att gå i kyrkan. Nu är tonläget avslappnat: Vi ska träffas, hänga, fika, äta och shoppa i lika hög grad som vi förväntas uppleva konst. Museer är ett slags "vardagsrum" och Nationalmuseum ansluter till den internationella trend där det tävlas om publikdragande utställningar. 1,2 miljarder kronor har ombyggnaden kostat.

– Det låter mycket, men jämfört med museiprojekt som Neues Museum i Berlin är det inte så mycket pengar och tid nedlagt här. Det var tajt med tid, alla visste det från start, säger Josefin Larsson.

Nu gäller det att dra folk, att museet ska fungera. Alla förutsättningar och kvaliteter finns för att lösa uppgiften. Museet äger 700 000 föremål. Före ombyggnaden visades endast 1 500 föremål. Nu kan 5 000 visas i de utökade lokalerna.

– Uppdraget var att byggnaden skulle fungera i 150 år till, berättar Josefin Larsson.

Att slå ihop kompetensen hos två arkitektkontor var ett snilledrag som säkert bidrog till att man vann upphandlingen. Wingårdhs är specialister på moderna byggnader och tekniskt komplexa lösningar i stor skala. Josefin Larsson är "senior lead architect" och har arbetat på kontoret sedan drygt tio år. Hon har varit delaktig i Victoria Tower i Kista och ett svart stiltigt höghus vid Liljeholmskajen i Stockholm. Nu ritar hon bland annat på Tellus Tower, som är tänkt att byggas vid Telefonplan.

Under restaureringen har Wingårdhs rört sig ut på ett nytt kompetensfält. Ombyggnaden har varit som en femårig utbildning för kontoret.

Erik Wikerstål, med kontor i Helsingborg, har sedan 40 år arbetat med att bevara och utveckla kulturbyggnader. Han är bland annat domkyrkoarkitekt för Lunds domkyrka, slottsarkitekt för Kalmar slott, Varbergs fästning och Borgholms slottsruin. Sedan 2011 är han också medlem i Konstakademien. Sedan drygt ett år är Wikerstål arkitekter också en del av Tengbom. Tillsammans en helgarderad insats.

Erik Wikerstål och Josefin Larsson är lite förbryllade över en viss olikhet i glansen hos stenplattorna.

– Kan det vara boningen, undrar Josefin, medan de skärskådar stenplattorna.

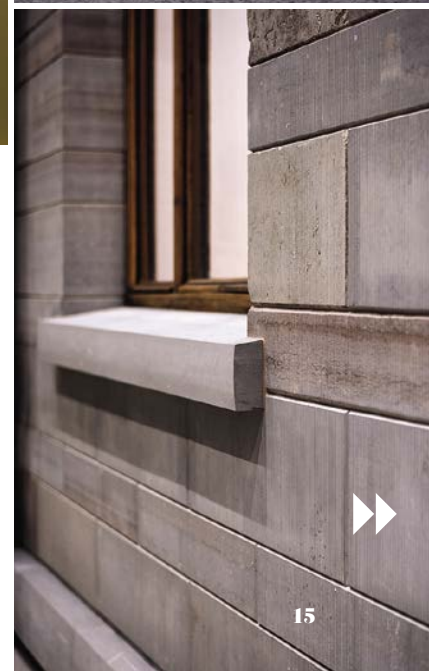
– Titta, här borta är det alldeles blankt ...

De enas dock snart om att tidens gång och besökarnas steg kommer att jämna ut skillnaderna i ytglans. Ingen annan här har ens tänkt på saken, men omsorgen om detaljerna är något som har kännetecknat hela den femåriga processen.

– Det mest fascinerande med det här projektet är det totala engagemang som alla medverkande har gripits av. Uppgifterna

330 fönster har åter öppnats och släpper nu in ljuset igen.

FOTO: BRUNO EHRS

”Det var underbart att rita mönsterläggningen här i Kyrksalens golv. Vi har tolkat originalritningarna och nu känns det tidstypiskt.”

ERIK WIKERSTÅL,
ARKITEKT

Överst: Utformningen av friser med geringar i kalkstensgolvet möter besökarna i kapprummet.

Mitten: Golvens råa yta får det att kännas som om man är utomhus.

Nederst: Cirka 1 500 block grå och röd kalksten har levererats av Borghamns Stenförädling och Borghamnssten med Närkesten som entreprenör.

FOTO: ANNA RUT FRIDHOLM

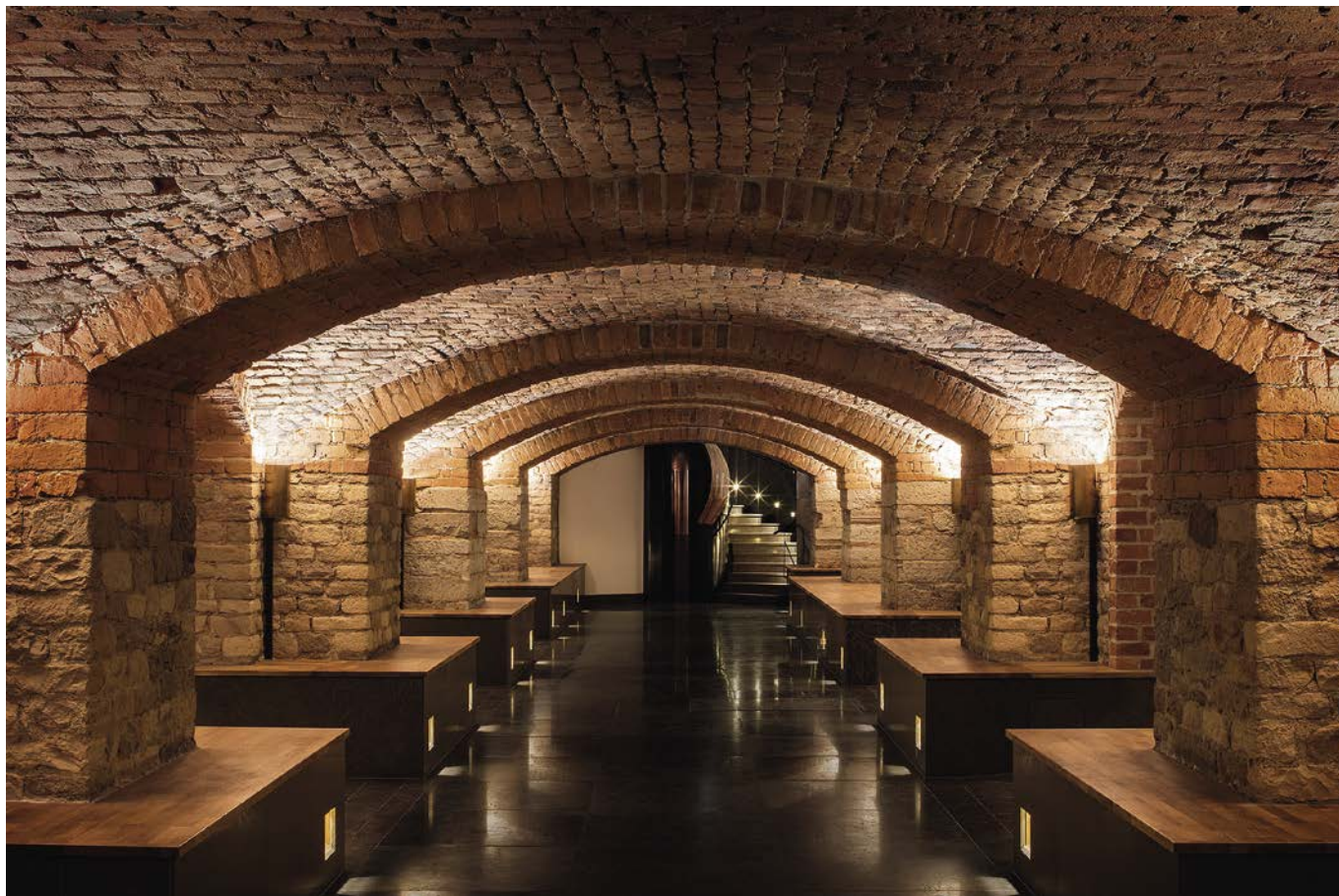

FOTO: BRUNO EHRS

är så speciella att folk blir taggade och vill lösa problemen, säger Josefin Larsson.

Här har alla, från hantverkare och utländska belysningsspecialister till stenhuggare och stucco lustro-experten, varit ivriga att få göra något speciellt, något bortom standardlösningarna. Det är hög nivå på hantverket och Josefin Larsson tror att det är en anledning till den stora uppmärksamheten kring museet.

– Vi är inte vana vid att se så genomgående kvalitet i Sverige. Vi har hög byggtolerans här, i vanliga byggen ligger den på flera centimeter. I till exempel Tyskland är kraven helt andra.

Den normala svenska standarden har höjts på grund av att huset är ett kulturarv och byggnadsminne.

– Så här skulle vi alltid vilja jobba.

Enbart naturmaterial som sten och trä har lagts till och hantverket behövde vara i toppklass.

– Vi har löst uppdraget utan kompromisser. Det har inte tumrats på något, säger Erik Wikerstål medan vi kikar närmare på entréplanet, där de största stenarbetena har utförts.

Kyrksalen, som förr var en rätt dyster passage mellan klädhängare och förvaring, är nu ett storslaget sammanhang, ett välkomnande, öppet ackord, som tar emot gästerna med kalkstensgolv och pelare. På bägge sidor finns de väldiga ljusschakten, atriumgårdarna som en gång var öppna mot himlen för att släppa in så mycket ljus som möjligt till byggnadens inre delar. Nationalmuseum fick inte elektrisk belysning förrän 1931. I 65 år fungerade verksamheten utan lampor. Hur var det möjligt? Ljuskäldarna stod tomma och häst och vagn körde in med kol till värmepannorna.

Det södra ljusschaktet sattes igen under tidigt 1960-tal för att få mer ytor till lager och kontor och plats för en hörsal. Få har sedan dess vetat att det fanns ett slumrande rum här. När bjälklagen nu revs flödade nytt ljus in. Bygget hade varit rätt brutalt.

– Allt var renskrapat, fönstren var igensatta. För att tjäna 10–20 centimeter hade man rivit bort all natursten som gick, säger Erik Wikerstål och visar nya socklar i stilig grå kalksten.

Detaljer är dock återskapade och kopierade i imitationsmålad stuck.

Hissar är nödvändiga och i stället för att göra dem diskreta i glas skapade man en modernistisk metallkatedral som rymmer tre hissar i det öppnade schaktet: stiligt förpackade i flätade mässingsband som också påminner om hantverk, om korgslöjd och möbelsitsar. En stor vits är att hela tornet också är en ljudabsorbent med dämpning under flätningen. Materialet skapades av en liten tysk familjefirma som har byggt ett slags vävstol för metallflätning. Plötsligt damp en stororder från Nationalmuseum i Stockholm ner.

I det norra ljusschaktet – som var kafé före ombyggnaden – har golvnivån höjts. På så vis skapades en jämn nivå i hela entréplanet, med bra tillgänglighet. Under golvet ligger klimat-anläggningar gömda. En snygg lösning, osynlig, men livsviktig för museets verksamhet.

– Därnere finns lungorna. Ett viktigt uppdrag var att skapa förbättrade klimatförhållanden för att kunna låna in konst.

Skyhöga krav och försäkringsbestämmelser när det gäller internationell konst är något som museerna tampas med. För att

FOTO: ANNA RUT FRIDHOLM

få låna publikdragande mästerverk måste man kunna presentera en godkänd miljö.

– Vi har världens bästa klimat här, säger Josefin Larsson.

Det krävs en inkörningsperiod på några år, innan museet når de värden som gör att vad som helst kan lånas in.

– Lånas ett mästerverk in från Paris, placeras en datalogg på verket som läser av klimatet. Övervakare i Paris kan se de exakta klimatomgivningarna, berättar Erik Wikerstål.

För ljudmiljöns skull har väggarna klätts med ljudabsorberande puts som har anpassats till kalkstenen på golv och i bröstningar. Glastaket är ett tekniskt underverk, ritat av Wingårdhs och konstruktören Sweco. Avancerad datorteknik krävdes för att få till vinklarna i de pyramidformer som kastar ljudet nedifrån mot de ljuddämpande väggarna. Ljudklimatet är nu helt annat mot förr i det slamriga kaféet. Skulpturgården har drag av en italiensk piazza.

– Det är en rå yta i golven, det ska kännas som om man är utomhus, säger Erik Wikerstål.

Vi skrapar med fötterna, sätter oss i en soffa. De nedersta fönstren har sågats till höga dörröppningar med passager ut i Kyrksalen. Folk strömmar ledigt och elegant över de stora golvytorna. Besökare minglar med marmormän i toga och tre asagudar, Oden, Tor och Balder av skulptören Bengt Erland Fogelberg, en elev till Johan Tobias Sergel. De tre gudarna i carramarmor stod i museets trapphall i 90 år, innan modernismen knuffade dem ut ur museet.

Smaken förändras. Nu är gudarna tillbaka! Kanske inte lika vördnadsfullt betraktade som på 1800-talet, men nu med ett intressant kitschvärde, en modern undran över äldre tiders hjältedyrkan, samt ett utsökt stenarbete. Här finns också en byst av Fredrika Bremer, som inte huggits helt färdig för att visa hur stenarbetet går till. Museumspralliga barn springer längs eleganta stenrampor mot ingången och andra nivåer. Det som fungerar bra är sällan uppseendeväckande, men det känns i grundstämningen.

– Ramperna ser självklara ut, men ni anar inte hur många diskussioner det har varit bakom dem.

”Mest fascinerande med det här projektet är det totala engagemang som alla medverkande har gripits av. Uppgifterna är så speciella att folk blir taggade och vill lösa problemen.”

JOSEFIN LARSSON,
ARKITEKT

Aven om Stenpriset går till det inre stenarbetet måste ändå museets fasader nämnas i sammanhanget. Ungefär 1 500 kalkstensblock i grå och röd kalksten har levererats av Borghamns Stenförädling och Borghamnssten med Närkesten som stenentreprenör, precis som i allt invändigt arbete.

Den ursprungliga stenen hade satts på högkant i fasaderna så att vatten trängde in i kalkstenens lerklov, leran svällde och frös och blocken började spjälkas av och spricka. Snart föll bitar från fasaderna. Ungefär vart 20–25:e år har fasaderna därför underhållits.

För att få likadan sten har Statens fastighetsverk (SFV) besökt stenbrotten i Borghamn som levererade stenen på 1850- och 60-talen, då två ångdrivna hyvlar arbetade i treskift, utom på söndagar, under sex år. Att bearbeta stenen med maskiner var en stolthet då, i den gryende industrialismens Sverige.

I brotten kunde leverantörerna i dag hitta sten med samma kvaliteter. Dagens fasader har nu något av lapptäcke över sig, men med tiden kommer stenen att mörkna och få ett jämnare uttryck.

SFV har styrt fasadarbetet med Malin Myrén som projektledare och Bo Hofsten från White som ansvarig arkitekt.

Vi avslutar i källaren. Vi som inte har förträngt museets gamla sunkiga toaletter tjusas av den underjordiska värld som har skapats under Kyrksalen. Ett lågt källarrum har fått nästan två meter högre i tak med blästrade valv i originaltegel. Här finns klädska, ett 30-tal toaletter och generösa golvtytor med skivor av rödbrun Borghamnssten, omgivna av friser med snygga gerningsarbeten och kanter som klär en sockel i vattentät betong.

Men varför är golvstenarna så stora härnere?

– Det kanske finns något under, men jag får inte prata om det, säger Josefin Larsson, aningen beslöjat.

Kanske skydd mot underjordiska konsttjuvar? Vi stampar lite i golvet och undrar, medan folk köar till toaletterna och letar efter sina skåpnummer.

Även ett Nationalmuseum måste få ha sina hemligheter. ■

FOTO: ANNA RUT FRIDHOLM

[Stora bilden, fr v] Cecilia Brännvall, Statens fastighetsverk, Mikael Medin, Närkesten Entreprenad, Tim Ericsson, Borghamns Stenförädling, Peter Gustafsson, Borghamnssten, Jan Lindell, Hallindens Granit, och Kai Marklin, Sveriges Stenindustriförbund. Sittande: Arkitekterna Josefin Larsson och Erik Wikerstål. [Bilden t v] Stefano Mangili, Wingårdhs, i samtal med Torun Hammar, Statens fastighetsverk, och Cecilia Brännvall. [Ovan] Erik Wikerstål och Josefin Larsson tar emot priset, utdelat av Kai Marklin.

Mingel & prisutdelning på Nationalmuseum den 30 november

ÅRETS PRISUTDELNING blev en trivsamt och familjär tillställning som påminde om det nära samarbetet mellan arkitekter, leverantörer, entreprenörer och beställare som har präglat arbetet med Nationalmuseum. Arkitekterna Josefin Larsson och Erik Wikerstål fick motta Stenpriset av Kai Marklin, ordförande för både juryn och Sveriges Stenindustriförbund. Priset är tillverkat av Årets sten 2018, Grå Bohus. Kubens ytor visar olika bearbetningar. Övriga pristagare belönades med diplom för sina insatser.

Projekt: Moderniseringen av Nationalmuseum.

Beställare: Statens fastighetsverk, Nationalmuseum.

Arkitekter: Josefin Larsson, Wingårdh Arkitektkontor, Erik Wikerstål, Wikerstål Arkitekter, samt Bo Hofsten, White Arkitekter.

Stenleverantör: Borghamnssten, Borghamns Stenförädling, Hallindens Granit.

Stenentreprenör: Närkesten Entreprenad.

JURYN MOTIVERING

Den ambitiösa moderniseringen av Nationalmuseum är ett paradexempel på stenens förmåga att lösa upp gränser mellan epoker och foga samman visioner för varje tid. Det är förnyelse med förankring i historien och ett samtida kliv in i framtiden där dörren alltid står öppen och varmt välkomnade.